

BEWAAR BERCHEM

Nieuw Kwartier Oost

BERCHEM BUITEN DE WALLEN

ROOI — FRUITHOFLAAN — VELDEKENS

Berchem

INHOUD

1 VOORWOORD

2 ROUTE

5 INTRODUCTIE

9 1. HET ROOI – van bossen naar sportvelden

13 2. DE SCHALIËNHOEVE – ook in Berchem waren er boeren

19 3. KASTEEL FRUITHOF – enkel het Fraulahofje bestaat nog

23 4. DE FRUITHOFLAAN – hoge blokken met veel inwoners

33 5. KASTEEL PULHOF – enkel de ijskelder en het Slangenhuisje bestaan nog

41 6. HET BRILSCHANSPARK – deel van de nieuwe groene long van Berchem

47 7. DE VELDEKENS – de nieuwste woonwijk buiten de wallen

50 SLOT: een reis terug in de tijd

52 COLOFON

53 PRAKTISCHE INFORMATIE

Als trotse districtsschepen van erfgoed presenteert ik u graag deze brochure. Dankzij opnieuw de medewerking van zovelen, een prachtig product. Wandel, en verken uw wijk. Geniet ervan.

Na eerder Zurenborg, Nieuw Kwartier West, Oud Berchem en Groenenhoek, houdt u nu de brochure van Nieuw Kwartier Oost in de hand. Een schitterend project is afgewerkt: elke Berchemse Buurt heeft zijn erfgoedwandeling.

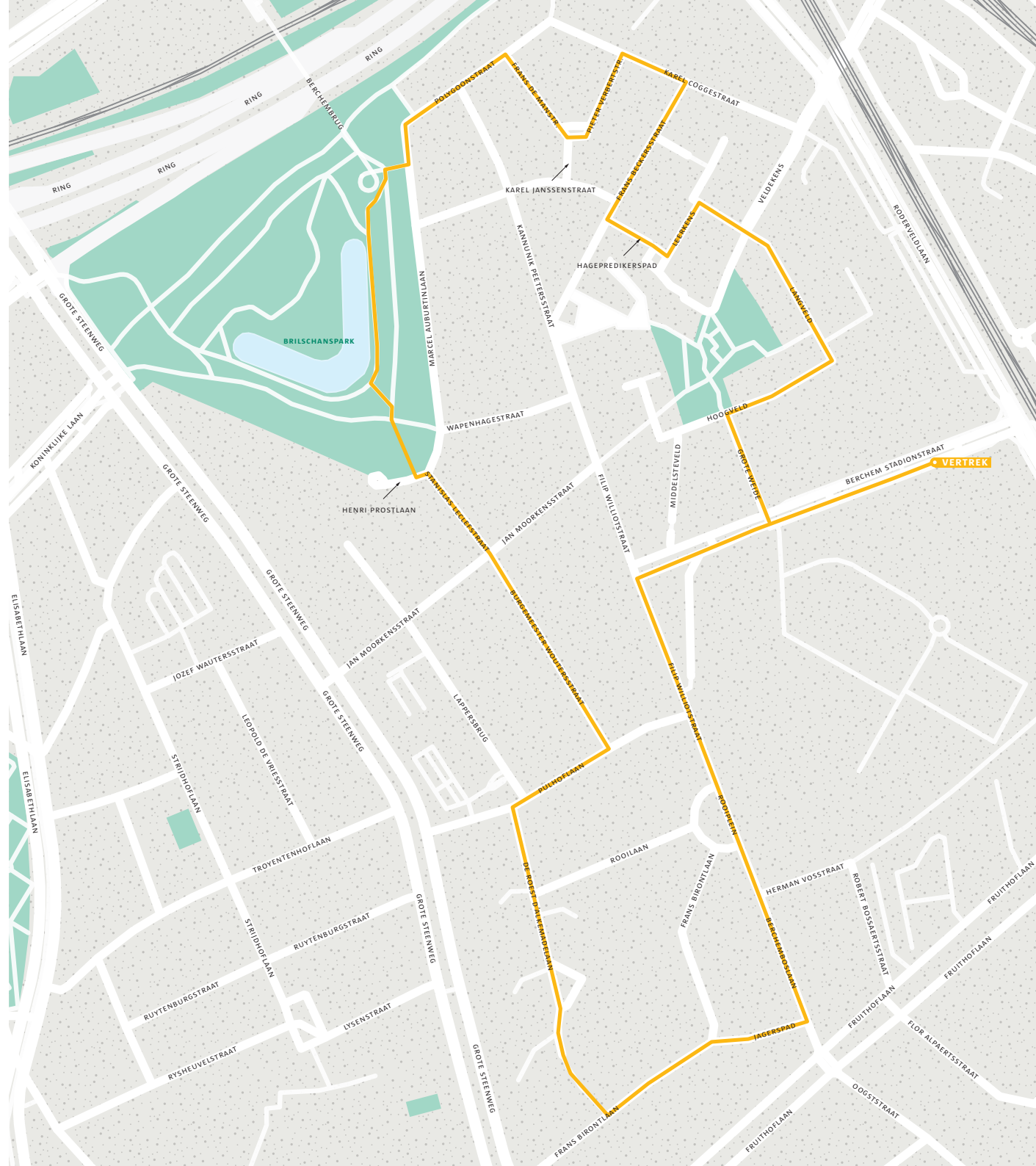
Edwin De Cleyne

DISTRICTSSCHEPEN VOOR ERFGOED
& TROTSE BERCHEMNAAR

ROUTE

- Tussen haakjes: de bezienswaardigheden en de locaties van verdwenen gebouwen die je passeert
 - *Cursief*: straten in de buurt die niet in de route werden opgenomen, maar wel worden beschreven in deze brochure
- › Berchemstadionstraat (kerk Verrezen Heer)
 - › Filip Williotstraat (Freinetschool ‘Het Avontuur’ en voormalig Instituut Bunge) Rooilaan met Rooiplein (verdwenen hoeves en Schaliënhoeve)
 - › Berchemboslaan (Fraulahofje) — *Herman Vosstraat, Robert Bossaertstraat*
 - › Fruithoflaan (hoogbouw) — *Oogsstraat, Deken De Winterstraat, Sint-Theresiastraat, Karmelietenstraat, Lode Vissenaekenstraat, Flor Alpaertsstraat, Jos Ratinckxstraat*
 - › Jagerspad
 - › Frans Birontlaan (verdwenen kasteel Fruithof)
 - › de Roest d’Alkemadelaan (verdwenen kasteel Pulhof en ijskelder)
 - › Pulhoflaan (Slangenhuysje, verdwenen villa Herbosch, Stekskesdreef) — *Grotesteenweg, Lappersbrug*
 - › Burgemeester Woutersstraat (school Heilige Familie) — *Jan Moorkensstraat*
 - › Stanislas Leclefstraat
 - › Henri Prostlaan — *Wapenhagestraat*
 - › Brilschanspark (De Olifant, plannen gemeentehuis, voormalige kazerne, Brialmontgordel en -park)
 - › Berchembrug
 - › Marcel Aubertinlaan — *Florent Bauduinstraat*
 - › Polygoonstraat — *Kanunnik Peetersstraat, Frans De Manstraat, Pieter Verbertstraat, Karel Janssensstraat*
 - › Karel Coggestraat
 - › Frans Beckersstraat — *Posthofbrug, Roderveldlaan*
 - › Hagepredikerspad
 - › De Veldekens (met meerdere straten, verdwenen Roze Hoeve)
 - › Berchemstadionstraat (Berchem Sport: zie afbeeldingen op nutskasten)

INTRODUCTIE

Een boer met koeien in Berchem, het lijkt een fantasiebeeld in de stedelijke omgeving van vandaag. En toch, nog niet eens zo lang geleden was een groot deel van Berchem buiten de wallen nog landbouwgebied. Er graasden inderdaad koeien op de plek waar nu de flatgebouwen van de Fruithoflaan naar de hemel reiken. Het blauw van vlasvelden lokte nieuwsgierigen en mensen kochten hier groenten, fruit en bloemen van Berchemse bodem. Voor deze idyllisch aandoende tafereelen moeten we niet eens een volle eeuw terug in de tijd.

De geschiedenis van Berchem buiten de wallen gaat echter nog een heel eind verder terug. In de zestiende eeuw verrees hier de Schaliënhoeve — waarvan sommige originele delen vandaag nog bestaan — en werden clandestiene hagenpreken gehouden in het Berchembos. Later verschenen

hier verschillende hoven van plaisantie van waaruit de gegoede burgerij genoot van de groene omgeving. Ook het vermelden waard is de Tweede Wereldoorlog die ook in deze omgeving pijn, verdriet en vernieling zaaide.

Net als veel andere delen van Antwerpen buiten de Ring kende ook Berchem buiten de wallen in de tweede helft van de twintigste eeuw een ingrijpende evolutie. De actieve boerderijen en de kasteeltjes verdwenen, in de plaats kwamen huizen, appartementen en nieuwe straten. Toch kent de omgeving nog heel wat groen. Tussen de appartementsgebouwen zorgt open ruimte voor licht en lucht. Het Brilschanspark is vandaag al een groen rustpunt vlakbij de Ring en zal dat nog meer worden als deel van het toekomstige Brialmontpark. En het sportcomplex op

Spoorbaanpoort, gesloopt in 1970 — stond ter hoogte van het huidige station van Berchem.

Op het Fruithofdomein werd ooit vlas verbouwd.

het Rooi mag dan een pak kleiner zijn dan het vroegere Berchembos, maar naar hedendaagse stedelijke normen is dit een uit de kluiten gewassen sport- en recreatiezone.

Graag nodigen we je uit om deze buurt te (her)ontdekken. Deze brochure kan daarbij een handige leidraad zijn. Ze leidt je langs plaatsen die refereren aan het rijke verleden, maar ook langs de locaties die de buurt vandaag zo aantrekkelijk maken als woon-, werk-, winkel- en recreatieomgeving. Ze laat je de mensen achter de straatnamen ontdekken en geeft je zicht op de kunstwerken die hier de openbare ruimte sieren. De brochure volgt een wandelroute van drie kilometer die je de buurt laat verkennen. Daarbij hangen we de route op aan zeven belangrijke ijkpunten: het Rooi, de Schaliënhoeve, het vroegere kasteel Fruithof, de Fruithoflaan, het vroegere kasteel Pulhof, het Brilschanspark en De Veldekens. Maar lees je deze brochure of ga je op stap, dan ontdek je snel dat Berchem buiten de wallen nóg meer te bieden heeft.

Van 'weidse groene velden' naar plek waar iedereen wil wonen

Net als veel wijken buiten de stadswallen kende ook dit deel van Berchem een grondige metamorfose in de twintigste eeuw. Drie citaten tonen aan hoe de buurt veranderde.

1928: Karel Versteylen en Lodewijk Vonck

“Binnen een paar jaren blijft er van gansch de uitgestrektheid der gemeente niets meer over van het eenmaal zoo lieve en schilderachtige buitenlandschap. De weidsche groene velden, de goudgele roggeplekken, de beploegde akkerlanden, de hagen, de struiken en de bosschen worden omgewoeld, hun grond volgepropt met buizen, kabels, riolen, steenen, kasseien, en daar, waar onlangs de stilte slechts verbroken werd door het gekweel der vogelen of door het ruischen der korenaren en der wirrelende bladeren, zal spoedig het lawaai heerschen eener rumoerige stad met het getoet harer snelle verkeersmiddelen en het zenuwachtige harer koortsige gejaagdheid.”

1955: E. Van der Paal

“Gans de omgeving rond het Pulhof is de enige overblijvende plek van landelijk schoon, beurtelings afwisselend met akkers, groene weiden, statige dreven, landwegen, machtige bomen en regelmatig afgebakend.”

2003: 'Antwerpen. Twintig wijken, twintig werelden'

“Pulhof is het paradijs: vlak bij de stad, vlak bij de autosnelweg en toch lekker

rustig, lekker keurig, lekker netjes. Geen verkeersoverlast, geen hondenpoep, geen verkrotting, geen sluikstort. Pulhof is populair: iedereen wil er wonen! Aan de rechterzijde van de Grotesteenweg, richting Antwerpen, is het vechten voor een lapje grond. Aan de linkerzijde, aan de Koninklijkelaan, swingen de prijzen van de statige herenhuizen de pan uit. Pulhof: paradijselijk en populair en dus ook peperduur.”

Luchtfoto van de Fruithoflaan en omgeving.

1. HET ROOI van bossen naar sportvelden

Het Rooi dankt haar naam aan het rooien van delen van het grote Berchembos voor akkers, weiden en boomgaarden. Later werden hier sportterreinen aangelegd.

Aan de **Berchemstadionstraat** ligt het Ludo Coeckstadion waar voetbalclub **Berchem Sport** zijn thuiswedstrijden speelt. Aanvankelijk was de club gericht op atletiek, maar al gauw werd er ook gevoetbald. De clubkleuren zijn zwart-geel en komen overeen met de kleuren van Vlaanderen. Dit was de sportclub waar Nederlands gesproken werd. Beerschot was Engels getint en Antwerp Frans.

De eerste voetbalvelden lagen aan de Grotesteenweg, waar nu Encora gevestigd is. Later werd de eerste steen gelegd van

het **voetbalstadion** van Berchem Sport. Men had immers 3,5 hectare grond 'gratis' gekregen van de adellijke families. Het stadion van de Koninklijke Berchem Sport (stamnummer 28) kreeg later de naam van de zeer getalenteerde voetballer Ludo Coeck (1955–1985), die veel te vroeg gestorven is. De stad Antwerpen, eigenaar van het stadion, plant nieuwe overdekte tribunes met 4000 zitplaatsen en 4000 staanplaatsen. Afbeeldingen van Berchem Sport zijn te zien op de nutskasten in de Berchemstadionstraat.

Het huidige stadion werd neergepoot op een plaats met een rijke historie. Op de plaats van het huidige sportcomplex Het Rooi stonden **twee rosmolens**. Ooit telde Berchem twee wind- en vier rosmolens.

Voorbereidende werken voor de tribune, 1928.

Een rosmolen werd voortbewogen door paarden, ezels, muilezels en zelfs ossen. De derde rosmolen stond op Zurenborg, de vierde op de plaats waar de Sint-Therisiakerk werd gebouwd.

Verder in de straat ligt de jongste kerk van Berchem, de Verrezen Heer. Deze kerk werd hier gebouwd in 1977–1978 om de overbevolkte parochies Onze-Lieve-Vrouw Middelaars en Sint-Theresia te ontlasten. Het gebouw is een ontwerp van architect Ward Van Raemdonck. Het laag bakstenen gebouw is een enigszins kruisvormige zaalkerk. In 1968 werd de eerste eucharistieviering in de gymzaal van de school van de Heilige Familie opgedragen en dit bleef zo tot de bouw van de kerk.

De **Filip Williotstraat** dankt haar naam aan een Berchemnaar die leefde van 1860 tot 1923. Hij was gemeenteraadslid van 1903 tot 1911 en schepen van 1908 tot 1911. Williot was ook voorzitter van het Sint-Vincentiusgenootschap van de Sint-Willibrordusparochie. Hij stichtte ook de Kruisbond, een matigheidsbond voor volwassenen, die mensen verenigde die wilden matigen met eten en drinken.

In de straat ligt het voormalig medisch **Instituut Bunge**, een neurologisch en genetisch onderzoekcentrum dat bestond van 1934 tot 1979. Hier leidde dr. Ludo baron van Bogaert meer dan driehonderd binnen- en buitenlandse specialisten op. Deze privékliniek werd geopend dankzij

De voltooide tribune, 1929.

De Sfinx van Frank Wagemans.

de nalatenschap van graanhandelaar Edouard Bunge. Dr. Ludo baron van den Bogaert was de grootste fan van kunstenaar Rik Wouters. Zijn verzameling schonk hij aan het KMSKA (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen). Hij ontving thuis geregeld koning Boudewijn.

In 1987 werd hier het kunstwerk **De Sfinx** van kunstenaar Frank Wagemans neergezet. Dit beeld stond eerst vóór het KMSKA, vervolgens aan de

Scheldekaaien en tenslotte voor het voormalig Instituut Bunge. In 1990 kocht Agoria, een werkgeversorganisatie, het gebouw met de tuin. Nu wordt een deel van het gebouw gebruikt door Freinetschool Het Avontuur en het grootste deel door **BluePoint** (“Meet. Work. Tech.”). De uitbreiding van het gebouw is een ontwerp van het architectenbureau Crepain-Van Binst uit 2007. De nieuwe inkomhal heeft een groendak.

2. DE SCHALIËNHOEVE ook in Berchem waren er boeren

De **Rooilaan** en het **Rooiplein** herinneren aan het rooien van het Berchembos om akkers en boomgaarden aan te leggen. Alleen de **Schaliënhoeve** bleef overeind. De hoeve werd zo genoemd omdat het dak met schaliën gedekt was. Het gebouw heeft grote afmetingen en moet een overblijfsel zijn van een vroeger buitenverblijf van kloosterlingen. Allerlei verbouwingen hebben het uiterlijk wel veranderd. Het is nu een restaurant (Domein Park West) en herbergt ook het museum van de Heemkring Berchem. Dat is te bezoeken elke tweede en vierde zondag van de maand van 14 tot 17 uur.

Verschillende **originele delen** zijn nog overgebleven: een schuur, het woongedeelte, het bakhuis en het 'karrenkot'. Deze zeer grote hoeve werd gebouwd rond 1550 en was van het type 'grote Kempische boerderij'. Het dak van het hoofdhuis is niet meer helemaal origineel, want het werd geteisterd door een uitloper van de tornado van Oostmalle. De hoeve heeft wel nog een gotische schoorsteen van rond 1600 en een prachtig dakgebinte. Uniek is ook de 'polder', een tussenverdieping in de stal waar de knecht sliep. Zo was hij dicht bij de dieren en kon hij snel ingrijpen als dat nodig was. De dieren vormden immers het

De Schaliënhoeve in 1968.

kapitaal van de boer en ze werden soms beter verzorgd dan de mensen.

Vóór 1694 sprak men over de hofstede *De Boerin* van Adrianus Benedictus Vloeberghs. In 1925 had men het dan weer over *Hoeve Verborght*, genoemd naar de bewoner. Boer Jozef Geerts verliet, als **laatste landbouwer**, de hoeve in 1969. Later werd dit een horecabedrijf: *Kreeftenhoeve*, *Ten Carvery* en in 1999 *Brasserie Park West*.

Het scheelde trouwens niet veel of er was van de Schaliënhoeve geen sprake meer geweest. Een overijverige architect tekende in 1954 al een plan waarin duidelijk aangegeven werd dat er straten

zouden getrokken worden zodat op deze plaats een **rondpunt** kon komen. Maar het gemeentebestuur wou toch een beeld van het verleden behouden door deze hoeve aan te kopen en ze in haar oorspronkelijke staat te restaureren.

Vorbij de Schaliënhoeve lag de **hoeve van Julien Steenhuyse**, die als eerste in 1956 werd afgebroken. Julien werd in zijn leven driemaal onteigend: in Tielt, in Berchem en in Doel. Niemand van zijn zeven kinderen wilde nog boeren. Achter zijn grond liep een assenweg naar de 1804-hoeve (die naam werd vermeld op een gevelsteen), waar zijn broer Georges woonde. De broers verbouwden hier bieten, tarwe,

haver en koren. Tot 1966 stond er ook vlas en liepen de koeien rustig te grazen op de Fruithoflaan tussen de reclamepanelen van bouwbedrijf Etrimo. De boeren werkten alleen met man- en paardenkracht. Mensen kwamen van heinde en ver kijken naar de 'blauwe' velden, gekleurd door de vlasoogst. Verder hadden de boeren kippen, konijnen en varkens en leefden ze ook van de opbrengst van de fruitbomen (peren, appels en noten). Ze verkochten ook groenten zoals sla, wortelen, spinazie en aardappelen. Tijdens het bouwen van de appartementsblokken werd het op de duur voor Georges onmogelijk om met paard en kar zijn akkers te bereiken. Er zat dus niets anders op dan in 1966 te verhuizen. Alweer telde Berchem een hoeve minder.

Lakonia, een privé-sauna met zwembad, kon hier een stuk grond verwerven en opende de deuren in 1995.

De **Herman Vosstraat** (buiten de wandeling) werd genoemd naar Armandus Herman Vos (Antwerpen, 1889 – Antwerpen, 1952), een Vlaams-nationalistische en socialistische politicus. Hij was gemeenteraadslid, senator en minister van 1944 tot 1945 en van 1946 tot 1947. Tijdens de Eerste Wereldoorlog kreeg hij als opdracht de noodzakelijke relaties met de Duitse overheid te onderhouden. Dat leverde hem na de oorlog een gevangenisstraf van drie jaar op. Daarna kwam hij bij de Frontpartij terecht en streefde hij als gematigde tevergeefs het federalisme na. Hij werd medewerker van de kranten *Vooruit* en de *Volksgazet* en zelfs minister van Openbare werken en later Openbaar Onderwijs.

Boer Steenhuyse en zijn patatten.

Belang van een boer

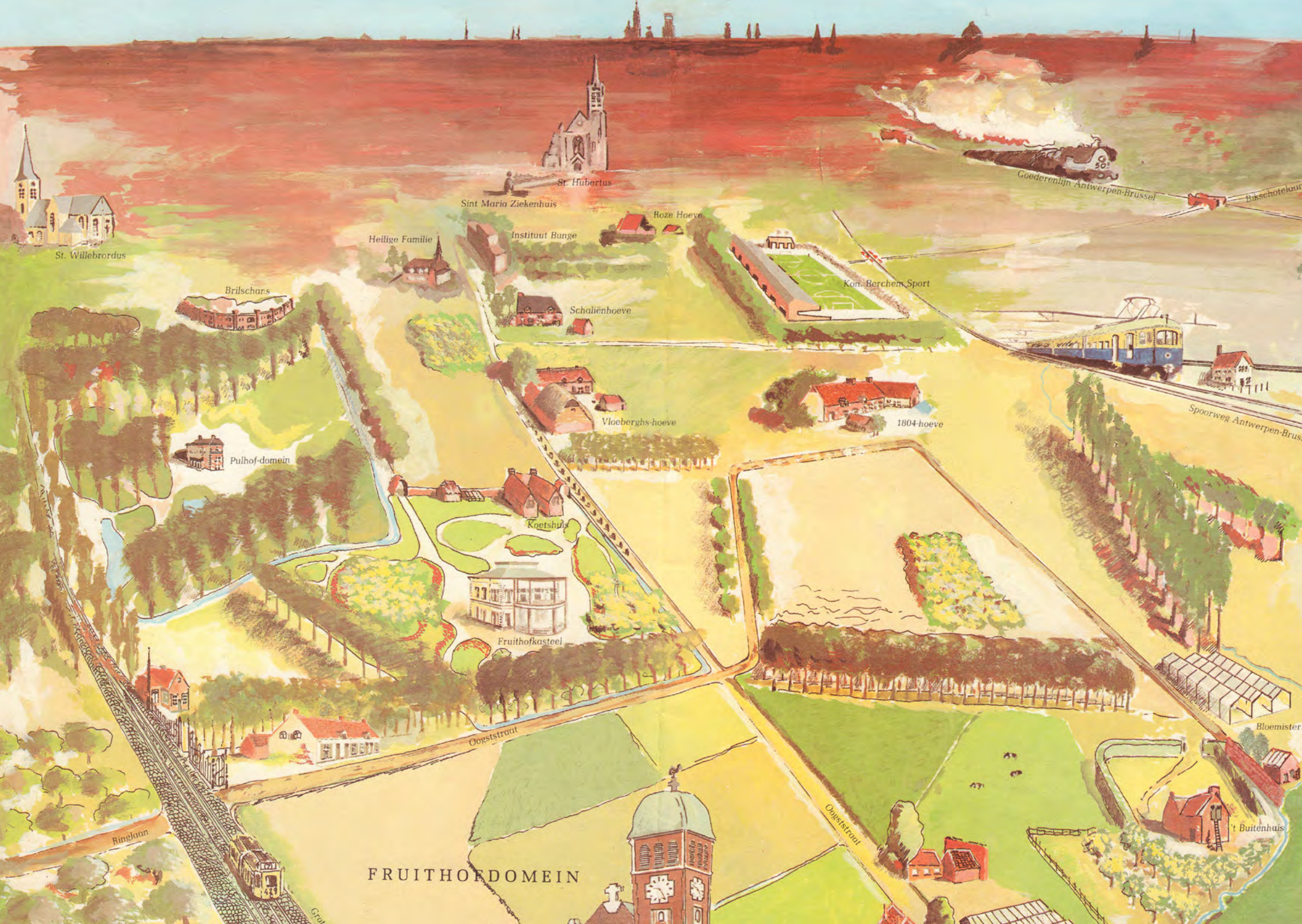
De koning regeert,
De generaal gebiedt,
De rechter vonnist,
De geleerde vindt uit,
De werkman hanteert de stof
MAAR ik, de boer,
voed ze allen.

(auteur onbekend)

VOLGENDE PAGINA
Fruithofdomein in 1940, een illustratie
van Günthet Götzfried.

De koeien van boer Steenhuyse staan tussen de reclame-borden van Etrimo, 1966.

St. Willebrordus

St. Hubertus

Sint Maria Ziekenhuis

Heilige Familie

Instituut Bunge

Roze Hoeve

Schaliënhoeve

Vloeberghs-hoeve

Kon. Berchem Sport

1804-hoeve

Brilschans

Pulhof-domein

Koetshuis

Fruithofkasteel

Oogststraat

Ringlaan

FRUITHOFDOMEIN

Goederenlijn Antwerpen-Brussel

Bijschotenlaan

Spoorweg Antwerpen-Brussel

Bloemister

't Buitenhuis

3. KASTEEL FRUITHOF

enkel het Fraulahofje bestaat nog

De **Berchemboslaan** herinnert aan het bos dat hier lag en in 1555 nog vijftig hectaren groot was. Later was Hendrik van Berchem, buitenburgemeester van Antwerpen en **Heer van Berchem**, eigenaar van dit grote heesterbos. Hendrik van Berchem was getrouwd met Marie-Louise de Tassis, die haar praalgraf op het hoogkoor van de Sint-Willibrorduskerk heeft. Zij waren erg rijk en woonden op het Posthof. In 1758 was Henri Joseph de Fourneau, Heer van Berchem, de eigenaar. Hij was een afstammeling van baron Philippe Théodore de Fourneau. Zijn echtgenote was Marie-Anne van Berchem, dochter van Hendrik van Berchem.

Van het bos bleven op het einde van de 18de eeuw nog slechts vijf hectaren over. Hier staat het **Fraulahof** dat behoorde aan de familie de Fraula, die ook een

handelshuis in de Keizerstraat bezat. De voorgevel van hun prachtig herenhuis in rococostijl werd heropgericht op de Wapper. Het Fraulahofje, dat nu een woning is aan de Berchemboslaan 9, was het koetshuis van het kasteel Fruithof. Dit huis is een kopie van het originele dat in de Eerste Wereldoorlog ontplofte. Het deed toen dienst als munitieopslagplaats. Dit huis werd in 1921 door de familie Nottebohm heropgebouwd. Het deed toen dienst als woning voor de hovenier-jacht-opziener. In de 20ste eeuw was hier de antiekzaak Fraulahofje gevestigd.

Na de familie de Fraula waren de familie Nottebohm (*Nussbaum*) en uiteindelijk graaf Horace van der Burch eigenaars van het domein Fruithof. Men sprak van het **'Chateau Nottebohm DIT FRUITHOF'** ('Kasteel Nottebohm genoemd Fruithof').

Het Fraulahof, 1959.

De gemeente nam deze naam over vanaf 1927. Dit kasteeltje stamt, volgens aanwijzingen in het kadaster, uit 1853 en moet dus herbouwd of gerestaureerd zijn. Van der Burch werd eigenaar door huwelijk, zijn vrouw Olga erfde het van haar broer, de Antwerpse handelaar Guillaume (*Wilhelm*). Die had hier het **'maison de campagne'** opgekocht. De twee zonen van Graaf Horace, Adrien en Rodolphe, erfden en de kleinzonen Guy en Baudouin waren de laatste eigenaars. Zij verkochten de gronden aan immobiliënmakelaar Flor Beuckelaers, die terecht mag zeggen dat hij de 'maker' van de Fruithoflaan is.

Graaf Adrien van der Burch en zijn kasteel Fruithof

Graaf Adrien van der Burch was de zoon van graaf Horace en werd zo eigenaar van kasteel Fruithof. Hij was voorzitter van het Belgisch Comité van Wereldtentoonstellingen. Van der Burch reisde veel en verbleef gewoonlijk op zijn kasteel in Henegouwen in Ecaussinnes-Lalaing, tussen Nijvel en La Louvière. Beroepshalve verbleef de graaf ook veel in het buitenland. Fruithof was voor hem slechts een zomerverblijf waar hij maar sporadisch verbleef. In 1930 verbleef hij wel op zijn kasteel, want hij bereidde de **Wereldtentoonstelling** op het Kiel voor. Koning Albert kwam toen bij hem op bezoek.

Kasteel Fruithof had twee verdiepingen met op de eerste een grote balzaal met een glazen koepel. Het dak van het kasteel was ideaal om te dienen als **uitkijkpost in de bezettingsjaren**. Alle naar Engeland overvliegende en van Engeland komende vliegtuigen werden van hieruit geobserveerd en gecontroleerd. Het Onze-Lieve-Vrouwinstituut mocht na de Tweede Wereldoorlog enkele kamers gebruiken als klaslokaal. Canadese soldaten verbleven immers nog in het eigenlijke schoolgebouw. Op 25 oktober 1944 viel een **v1-bom** op het kasteel. Juffrouw De Wandel had, als leerkracht van het Onze-Lieve-Vrouwinstituut, aan haar kindjes al gezegd dat ze de directrice zou vragen om een ander lokaal, want in

de hal lagen er overal glasscherven. Helaas was dat nog niet gebeurd bij de noodlottige bominslag. Eén kind liet hierbij het leven, 72 waren zwaar gewond en dertig licht gekwetst. Maar allemaal hadden ze een 'blauw' gezicht en blauwe handen en ook hun kleren waren donkerblauw. Door de luchtdruk van de bom waren alle inktpotten gesprongen en hadden hun sporen nagelaten.

Na de oorlog werd het kasteel geplunderd door de eigen landgenoten en niet heropgebouwd. Het domein was 43 hectaren groot en strekte zich uit tot aan de parking van Gevaert. De hoofdingang lag aan de Grotsteenweg, ongeveer tegenover de Ringlaan, en had een oprijlaan met beukenbomen. Een tweede ingang lag op de Pulhoflaan. Heel wat plannen om het domein een **nieuwe invulling** te geven, werden aanvankelijk afgeketst. Het ging om een openluchtschool met nieuwe onderwijsmethode van Georges Quadens, bestuurder-opziener van het onderwijs in Berchem, een park en verschillende plannen om het domein te verkavelen en te bebouwen.

In 1950 overwoog de afgevaardigde van de graaf-eigenaar wel de voorstellen van de bouwbedrijven. De gegadigden waren de Brouwerijen de Populieren uit Mortsels, de Antwerpse Grond- en Bouwmaatschappij Extensa en de maatschappij Matexi.

Het Fruithof voor en na de luchtaanval van 1940.

De erfgenamen, twee neven met weinig ambitie, verkochten het domein aan een **projectontwikkelaar**, die er flatgebouwen neerpootte. Ook de boerderijen verdwenen. De nieuwe eigenaar van de gronden (43 hectaren) was de maatschappij nv Fruithof (later Urbana) met als belangrijkste eigenaars Eugene Hendrickx en Flor Beuckelaers, naast nog vier anderen. De gemeente kreeg gratis 3,5 hectaren grond en bouwde hierop het sportcomplex Het Rooi. In de jaren '60 begon dan de bouw op de Fruithoflaan.

4. DE FRUITHOFLAAN

hoge blokken met veel inwoners

De **Fruithoflaan** werd gepland in 1955 en aangelegd vanaf 1959 op gronden van het vroegere hof van plaisantie met boomgaard van de familie de Fraula. Het is een open vraag of de straatnaam refereert aan die boomgaard dan wel aan de familienaam van de eigenaars. Volgens kanunnik Floris Prims liet Jean-Baptiste graaf de Fraula, Heer van Broechem d'Oelegem, rond 1750 hier zijn '**maison de campagne**' bouwen. Het lag naast het kasteel Pulhof. Zie hierover ook hoofdstuk 3.

De straat werd ontwikkeld tot een laan met een groot aantal **appartementengebouwen**.

Architect Ludo Michiels bouwde er verschillende. Over de Fruithoflaan schreef Albert Dessers, die vanaf de jaren '60 tot ongeveer 1980 veel met Michiels bouwde, een enthousiaste reclametekst: "Uw omgeving is de standingvolle Fruithoflaan in Berchem bij Antwerpen. Het is één der meest gelukte realisaties inzake moderne urbanisatie. Een sobere, doch hoogstaande architectuur brengt een statigheid, die toch uiterst gezellig overkomt. U bevindt zich op slechts enkele minuten van het stadscentrum, ook met de tram bent u in een "no-time" in de 2 grote centra van Antwerpen.

Fruithoflaan in 1968, met op de voorgrond de 'Leeuwijn met welp' van Josué Dupon.

Aan de Fruithoflaan en omgeving zit men nog terdege in het groen. Bijzondere aandacht en zorg zal zeker ook besteed worden aan de aanplantingen. Vlakbij vindt u er parken en een uiterst goed geëquipeerd en verzorgd sportcentrum. U woont er rustig, ruim, praktisch en comfortabel. Wonen om er nooit meer weg te gaan!!!”

Op de Fruithoflaan staat vandaag geen enkele fruitboom meer. De appartementen in het oudste gedeelte hebben slechts zeven verdiepingen, later bouwde men dertien verdiepingen hoog. Men sprak terecht van **Klein Amerika**. In deze laan wonen **duizenden mensen** op 1 km². Bekende bewoners waren onder meer regisseur Jef Bruyninckx (van o.a. *De Witte*), acteur

Ward De Ravet en actrice Gella Allaert. In de jaren '60 sprak men van 'de flatjeskijkers', doelende op de bewoners, maar mogelijk ook op de bezoekers die dergelijke hoogbouw niet kenden. Het uitzicht was overweldigend. Smalend sprak men ook wel over de 'Avenue de la Margarine' of de 'Avenue de la krot' omdat de inwoners door sommigen werden beschouwd als 'parvenu's' of 'dikkenekken' die niet genoeg geld hadden om echte boter te kopen. Aan de andere kant waren het enkel de 'gegoeden' die de hoge huishuur konden betalen.

De **Robert Bossaertsstraat** (buiten de route) is genoemd naar de burgemeester die verantwoordelijk was voor de aanleg

Het eerste gebouw op de Fruithoflaan met op de voorgrond een Chevrolet Bel Air uit 1962.

Jan Walschaerts na zijn overwinning in Luik.

van de Fruithoflaan. Hij leefde van 1884 tot 1961 en stierf in het Mariaziekenhuis. Bossaerts was ook diamantslijper. Hij zetelde als liberaal in de gemeenteraad. Van hem is de uitspraak: “Als Antwerpen de schoonste parel is in België, mogen wij zeggen dat Berchem de **schoonste parel** is aan de kroon van Antwerpen.” Tot zijn vriendenkring behoorden Willem Elsschot, Camille Huysmans en Lodewijk Goemans (de vader van dokter en politicus Hector Goemans). Tijdens zijn bestuur mocht men dertien verdiepingen bouwen op de Fruithoflaan in plaats van slechts vijf.

De grens tussen de stad Mortsel en het Antwerpse district Berchem ligt

op de **Oogststraat** (buiten de route). Die grens werd gevormd door de Grensscheidingsbeek, die in 1978 werd drooggelegd. De straat, die vroeger Septsche Voetweg heette, ligt dicht bij de fabriek Agfa-Gevaert. Tot de tweede helft van de twintigste eeuw was deze streek bekend als tuin- en landbouwgebied. De **familie Walschaert** baatte er een bloemenkwekerij uit na de overname van de bloemisterij van Raeymaekers. Hun huis was bouwvallig, de elektriciteitsdraden naar hun woning hingen los over de weiden en als een koe te hevig te keer ging tegen de palen, viel de stroom uit.

WEETJES OVER DE FRUITHOFLAAN

- In het gebouw aan het nummer 50 was tijdens de Tweede Wereldoorlog The British Headquarter gevestigd. Bij elke verhuis kwam destijds de deurwaarder de aangerichte schade opmeten: vernielde deuren, ramen en kasten, uitgetrokken vasttapijt, neergehaalde binnenmuren,...
- De Fruithoflaan was het testterrein voor fabrieksnieuwe auto's.
- Van de gemeente mocht er oorspronkelijk geen handelszaak gevestigd worden.
- Een brug over de spoorweg zal er nooit komen. De discussies tussen de gemeente en de NMBS leidden tot niets.
- De hele bevrijding van België begon op de Fruithoflaan met de slag tegen de Nederlandse troepen. Dit was het einde van de overheersing van de Oranjes. Luitenant-kolonel Niellon moest in 1830 het Pulhofkasteel bevrijden van de Nederlandse soldaten met hun zwaar geschut. Ook het Fraulahof en de 1804-hoeve waren in het bezit van de Nederlanders. Graaf Frédéric de Mérode ging mee op verkenning maar kreeg een kogel in zijn been. Zwaargewond werd hij binnengedragen in de woning van de Engelse industrieel M.J. Fenner-Meeus. De wonde was zo erg dat zijn been moest worden afgezet. Dit gebeurde in Mechelen. De Mérode stierf enkele dagen later.

- In 1920 wou men een ring leggen rond Antwerpen en deze laan zou er deel van uitmaken. Aan de overzijde van de Grotesteenweg kreeg de straat daarom de naam 'Ringlaan'.
- De Fruithoflaan heeft, tot nu, haar groene middenberm mogen bewaren, tot grote vreugde van de hondjes. Op deze berm komt een fietspad.
- Op 6 mei 2007 werd het witte polyester-beeld Puff Marshie (*Antwerp version*) van de Japanse kunstenaar Nara Yoshitomo ingehuldigd. Hij haalde zijn inspiratie bij de mangastrips. Het beeldt het hoofd van een grimmig meisje uit dat zich even

verzet tegen affectie en warmte en dat onverzoenbaar en woedend in de wereld staat, aangewezen op het besef dat het de volwassenen het leven behoorlijk zuur kan maken.

- De kunstenaar Josué Dupon (woning en atelier in de Guldenvliesstraat en vriend van kunstschilder-mecenas Jozef Nauwelaerts) beeldhouwde De Leeuwin met welp. Voor de grap werd, tijdens de bezetting, dit beeld beschilderd in de Belgische driekleur. Dupon is ook de beeldhouwer van onder meer het standbeeld ter ere van Frédéric de Mérode en van de kameel op de ingang van de zoo.

'Leeuwin met welp' van Josué Dupon, die oorspronkelijk aan de Gitschotellei stond.

Zoon Jan moest dan op zoek naar de zekeringskast in de hoeve. Pas toen hij **wereldkampioen wielrennen** op de piste werd bij de amateurs, kwamen de mensen hun rozen bij bloemenkwekerij Walschaert kopen. Jan's twee zonen hielden niet van de koers, maar voetballen liever. Het bedrijf verhuisde naar de Doornstraat in Wilrijk wegens de uitbreiding van Agfa-Gevaert. Aan de overzijde van de straat hadden Beekens en Willems hun serres.

De laatste twee broers die actief waren als bloementelers weigerden aanvankelijk hun gronden te verkopen en vonden later geen overnemer. Vandaag gebruikt de vereniging Samentuinen de serres. Het serrecomplex beslaat 2000 m². Alles samen zijn hier acht samentuinen in Berchem. Je vindt er aan Berchem Station, de Gulden Vliesstraat, de Belpairestraat, bibliotheek De Poort, Posthof en langs de Ring.

WEETJE

De straten aan de linkerkant (de westelijke kant) van de Oogststraat hebben 'geestelijke' namen: Karmelietenstraat, Deken de Winterstraat en Sint-Theresiastraat. Aan de rechterkant (de oostelijke kant) verwijzen de straten naar kunstenaars: Lode Vissenaekenstraat, Jos Ratinckxstraat en Flor Alpaertstraat.

De naam van de bedelorde die zijn naam gaf aan de **Karmelietenstraat** (buiten de route) verwijst naar de buurt van Haifa in Israël. Daar ligt de 23 kilometer lange bergketen die de naam Karmel draagt.

De voorlopige kapel van Sint-Theresia.

Op deze berg leefden Elias en zijn volgelingen in eenzaamheid. Iedereen bleef in zijn wooncel, dag en nacht de wet van de Heer betrachtend en wakend in gebed. De ongeschoeide paters Karmelieten bouwden een klooster en de **kerk Sint-Theresia van het Kind Jezus** aan de Grotesteenweg (Berchem-Luithagen, op de grens met Mortsels), op het grondgebied van het Hof van Leclef of 'het buitengoed Langveld' van senator Leclef. Het plan voor de kerk werd opgemaakt door architecten F. de Montigny en L. Somers in overleg met de gekende kunstenaar en schilder Albert Servaes. De eerste steen van de kapel werd gelegd op 13 oktober 1919, de plechtige inwijding was op 19 september 1920. De beroemde kruisweg van Albert Servaes hing er van 28 mei 1920 tot op Goede Vrijdag 25 maart 1921. De grote zaalkerk van Sint-Theresia werd in 1939 gebouwd en verving de kapel. Ze is ook bekend omwille van de *Wenende Heilige Maagd* uit 1972.

De **Sint-Theresiastraat** (buiten de route) is genoemd naar de patroonheilige van de kerk. Thérèse Martin werd in 1873 in Alençon geboren. Haar ouders waren

doodbrave mensen en meerdere zussen waren kloosterling. Haar moeder stierf vroeg en de godvruchtige Thérèse kreeg op jonge leeftijd de toelating om in het klooster van de karmelietessen in te treden. Zij koos de naam Theresia van het Kind Jezus. Na een slepende ziekte 'mocht' ze sterven in 1897 op slechts 24-jarige leeftijd. Kort na haar dood werd de 'Kleine Theresia van Lisieux' reeds heilig verklaard.

In de **Deken De Winterstraat** (buiten de route) wordt pastoor-deken **Emiel-Frans-Jozef De Winter** (Wechelderzande, 1882 – 1948) herdacht. Hij werd directeur van het Sint-Stanislasgesticht en in 1928 pastoor-deken van de Sint-Willibrorduskerk te Berchem. Hij overleed in die functie in 1948 na zware klappen te hebben

geïncasseerd in 1944. Toen brachten v-bommen dood en vernieling in het Sint-Johanna-instituut en werd zijn kerk zwaar beschadigd.

De directeur van het Gemeentelijk Onderwijs van Berchem gaf zijn naam aan de **Lode Vissenaekenstraat** (buiten de route). Hij was schoolopziener, tekstschrijver en dichter van onder meer *De Mérodecantate* (1905), die opgevoerd werd bij de inhuldiging van het standbeeld voor graaf Frédéric de Mérode en zijn helpers Bourcet en Smith (ook bekend als *De drie zatlappen*) op het De Merodeplein. Lode Vissenaeken leefde van 1869 tot 1945 en kreeg bekendheid door het schrijven van *De geschiedenis van het Lager onderwijs te Berchem* in de jaren 1830-1900.

De zaalkerk van Sint-Theresia uit 1939.

Maar hij was ook bekend omwille van zijn kleine gedichtjes. Hij kreeg de bijnaam *Den geleerden aap*.

Eén van zijn gedichtjes klinkt zo:
*Toen ik nog maar heel kleintjes was,
dan sliep ik in een wiegskes,
dan joeg mijn moederke alras,
die brevelende stoute geit
het venster uit...*

Ook de **Jos Ratinckxstraat** ligt buiten de route. Jos Ratinckx (Antwerpen, 9 januari 1860 – Berchem, 17 november 1937) was **kunstschilder** en leerling van Niçaise De Keyser en Karel Verlat. Hij was gemeenteraadslid, maar verliet de gemeenteraad bij zijn aanstelling tot directeur en lesgever aan de gemeentelijke tekenschool. Ratinckx verwierf bekendheid door het

inrichten van de Juwelenstoet in 1923 op Groenenhoek, maar ook door enkele kunstwerken. Zo tekende hij kruiswegen in de scholen Sint-Stanislascollege en Heilige Familie, in opdracht van de congregatie van de Zusters van de Heilige Familie van Helmet. Hij schilderde ook de geschiedenis van Berchem in het vroegere Vredegerecht op de Grotesteenweg. Zijn vriend Jos Bascourt ontwierp zijn woning in de Waterfordstraat 22 in Oud-Berchem.

De naam van de **Flor Alpaertsstraat** (buiten de route) verwijst naar een Vlaams componist en muziekpedagoog. Flor Alpaerts (Antwerpen, 12 september 1876 – Antwerpen, 5 oktober 1954) was **directeur van het Koninklijk Conservatorium van Antwerpen**, speelde viool en werd ook dirigent. Hij was ook directeur van het

Zicht op de Fruithoflaan, richting Oogststraat.

Dierentuinorkest en stichter van het koor Arti Vocali.

Het **Jagerspad** kreeg zijn naam in 1959. De benaming verwijst naar het Berchembos.

Leuenaar **Frans Biront** (Leuven, 1884 – Berchem, 1937) verhuisde naar Berchem waar later een straat naar hem werd vernoemd, de **Frans Birontlaan**. De ambtenaar van het bevolkingsregister plaatste bij

vergissing een 't' achter zijn naam. Biront huwde met Louise Toen en werd, net als zijn schoonvader, handelaar en verkocht onder meer voedingswaren aan het leger. In Berchem stichtte hij de liberale partij en werd tweemaal schepen van Openbare Werken. Op deze plaats stond het kasteel Fruithof waar onder meer graaf Adrien van der Burch woonde. Zie hiervoor hoofdstuk 3.

5. KASTEEL PULHOF enkel de ijskelder en het Slangenhuisje bestaan nog

Waar nu de de **Roest d'Alkemadelaan** loopt, stond ooit het kasteel Pulhof. De eigenaars van dit hof van plaisantie waren:

- In de 16e eeuw: Sebastiaan Van Dale en Heer Johan Balbini
- In de 17e eeuw: Adriaan Van Nispen
- In de 18e eeuw: familie du Bois, familie della Faille en jonker Ignace Cogels
- In de 19e eeuw: Emile Mayer-Van den Bergh
- In de 20e eeuw: de familie de Roest d'Alkemade

Na de Tweede Wereldoorlog werd er op de Pulhof- en Fruithofgronden gebouwd. Nochtans had burgemeester Gustaaf Garitte in 1927 een overeenkomst gesloten

met de adellijke families die eigenaar waren van de gronden. Daarin stond dat dit gebied bij verkoop nooit bouwgrond zou worden, maar dat er een openbaar park zou komen en dat de gemeente de voorkeur van verkoop zou krijgen. In 1930 sprak men al niet meer over een park. Een plan van baron de Roest d'Alkemade en de gemeente om er straten te trekken werd bestudeerd door ingenieur August Mennens. Het werd echter als onduidelijk teruggezonden. Baron de Roest d'Alkemade verkocht uiteindelijk de gronden. Het Pulhofdomein met een kasteel in barokstijl uit de 18de eeuw moest in 1964 plaats ruimen voor appartementsgebouwen.

Het kasteel Pulhof.

Domein Pulhof: van kasteel tot kapsalon

Het domein Pulhof lag op 'de rode aan de dries'. Rode of rooi is het oude toponiem om het geheel van akkers aan te duiden, dries is een vochtige plaats (drenk of poel). Het aangelegde park herbergde een vijver, een orangerie, een hoeve (om te voorzien in groenten, fruit, vlees en vis), wandelwegen en een **ijskelder**. Voor die ijskelder bouwde men een holle heuvel, waarin men ijsblokken vanuit de bevroren vijver kon bewaren om altijd producten koel te houden. Het was dus een koelkast avant la lettre. De toegangsdeur was zoals bij alle ijskelders naar het noorden gericht. De uitgezaagde ijsblokken werden op elkaar gestapeld. IJs was een luxeproduct en werd ook gebruikt door geneesheren als medicatie tegen hoofdpijn, insectenbeten en blindedarmontsteking. Voor vleermuis

“Tot de afbraak van het kasteel waren de Aalmoezeniers van de Arbeid uit de Londenstraat hier gevestigd met de afdeling uurwerkmakerij en de opleiding voor diamantslijpers.”

gen, grachten, hof en boomgaard. Rond het kasteel lag een poel. Misschien is daar de oorsprong van de naam Pulhof te zoeken? Of heeft het toch iets met de polder te

maken? In 1930 liet baron de Roest d'Alkemade bomen vellen en grachten dempen met aarde die uitgegraven was voor de grondvesten van het nieuw gebouwde klooster van de zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Namen, die hier ook hun school bouwden. Dit gebeurde niettegenstaande dit domein in 1923–1924 geklasseerd was door het Provinciaal Comité voor Landschappen. De Vereniging voor Natuur- en Stedenbouw ijverde tevergeefs voor de aankoop van het domein door het gemeentebestuur van Berchem om er een park aan te leggen. Men beschouwde dit domein in 1931 immers als het voornaamste goed in Berchem buiten de wallen. Tijdens de oorlogsjaren mochten de zwakste Berchemse kinderen op het Pulhof komen spelen omwille van de gezonde lucht.

Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de kamers van het kasteel gebruikt als **klaslokalen** voor het Onze-Lieve-Vrouwinstituut na de beschieting van de school. Tot de afbraak van het kasteel waren de Aalmoezeniers van de Arbeid uit de Londenstraat hier gevestigd met de afdeling uurwerkmakerij en de opleiding voor diamantslijpers. Het kasteel was in die jaren na de oorlog een internaat voor de leerling-juweliers. *Vuיל Franske* woonde in de bijgebouwen en deed het onderhoud. De grasvelden en het tuinhuis mochten gebruikt worden door de jeugdbewegingen uit de omgeving. Een scoutsgroep gebruikte het tuinpaviljoentje als lokaal en bergplaats. In 1955 bedroeg de oppervlakte van het domein nog zeven hectaren. E. Van der Paal schreef in het midden van vorige eeuw: “Gans de omgeving rond het Pulhof is de enige overblijvende plek van

landelijk schoon, beurtelings afwisselend met akkers, groene weiden, statige dreven, landwegen, machtige bomen en regelmatig afgebakend.”

Via erfenis werd de familie de Roest d'Alkemade eigenaar van het domein. De laatste baron-eigenaar, Guy de Roest

“Tijdens de oorlogsjaren mochten de zwakste Berchemse kinderen op het Pulhof komen spelen omwille van de gezonde lucht.”

d'Alkemade, wou het domein verkopen aan de hoogst biedende, maar de gemeente verhinderde dit en onteigende het domein. De wet zegt echter dat de eigenaar terug plannen kan maken als na tien jaar nog steeds niets met de onteigende

gronden is gebeurd. Dat maakt meteen ook duidelijk waarom dit domein geen

openbaar park werd. De gemeente kreeg, als troostprijs, wel het **tuinpaviljoentje**. Daarvoor vond men niet meteen een bestemming, al dacht men er wel aan om het te gebruiken als politiepost. Een eerste restauratie gebeurde in 1970. Men vond nog een Hollandse kanonskogel, maar die raakte later zoek. Het paviljoentje deed een tijd dienst als bloemen- en later broodjeszaak tot kapper Hassan Eddegdag besloot het te restaureren en als kapsalon te openen. Hij liet er een kunstwerk met een cobra op plaatsen.

Dat het jachtpaviljoentje de naam **Slangenhuisje** kreeg, is te wijten aan een **legende**. Onderwijzer Jozef Van Bulck (Berchem, 1868-1943) vertelde die als volgt: Lang geleden huisde aan de dreef, die leidt van de Grotsteenweg naar het Rooiplein, een wurgslang onder een houtmijt. Zij joeg iedereen schrik aan en veel mannen waren al prooi van de slang geworden. Er was wel één heldhaftige man die haar wilde doden. Hij kleepte zich geheel uit, smeerde zichzelf en zijn paard in met vet en met zijn lans trok hij er op af. De slang viel hem aan, maar kon zich wegens het vet niet optrekken langs de benen van het paard. Op die manier kon de man de wurgslang met zijn lans doden.

Dit werd het Regentpark, waarvan de gebouwen hoger werden dan oorspronkelijk voorzien. In plaats van acht blokken van acht verdiepingen werden het er maar zeven, maar wel van vijftien verdiepingen hoog.

Aan de **Pulhoflaan** stonden ooit de villa Herbosch en de mooie cottage van de familie De Ceuleneer, maar die werden rond 1974 afgebroken. De Pulhoflaan kende trouwens nog meer **kenmerkende gebouwen** die verdwenen zijn, getuige dit citaat:

“Deze laan met kromming had een eenvoudig hoevetje in de verte: rode dakpannen en een goed gekalkt geveltje met zwart geteerde plint. Deze kleuren, de aansluitende lage gebouwtjes, de waterput, de hagen en het zwaardere groen geven aan

het geheel een enig landelijk samenspel. Talrijke bekende en onbekende kunst-schilders hebben dit enig hoekje dikwijls vastgelegd op papier of op doek. Maar dit hoevetje van pachter Verstrepen kwam in slopershanden.”

Lang geleden was dit een landelijke dreef die in de volksmond ‘**de Stekskesdreef**’ werd genoemd. Daarover schreef E. Van der Paal in de twintigste eeuw:

“(…) de Stekskesdreef, eene juiste volksuitdrukking, omdat er in deze laan wit geschilderde, achthoekige paaltjes met een rood geverfde uiteinde, schuin in de grond gedreven staan, ter vrijwaring van voet- en rijwielpad.”

Ouders vertelden aan hun kinderen dat het ‘stekskes’ (lucifertjes) van de reus

Het Slangenhuysje en de Stekskesdreef in 1929.

De Lappersbrug met houten huisjes.

Antigoon waren. Anderen maakten hun kinderen dan weer wijs dat de directeur-generaal van luciferfabriek Union Match hier woonde. Bij jonge koppeltjes was de dreef erg geliefd om er te komen vrijen. Maar soms lag Sus den Aap, een gevreesde politieagent van Berchem, hier op de loer.

De geschiedenis van de **Grotesteenweg** (buiten de route) gaat ver terug. De baan kende dan ook heel wat **verschillende namen**:

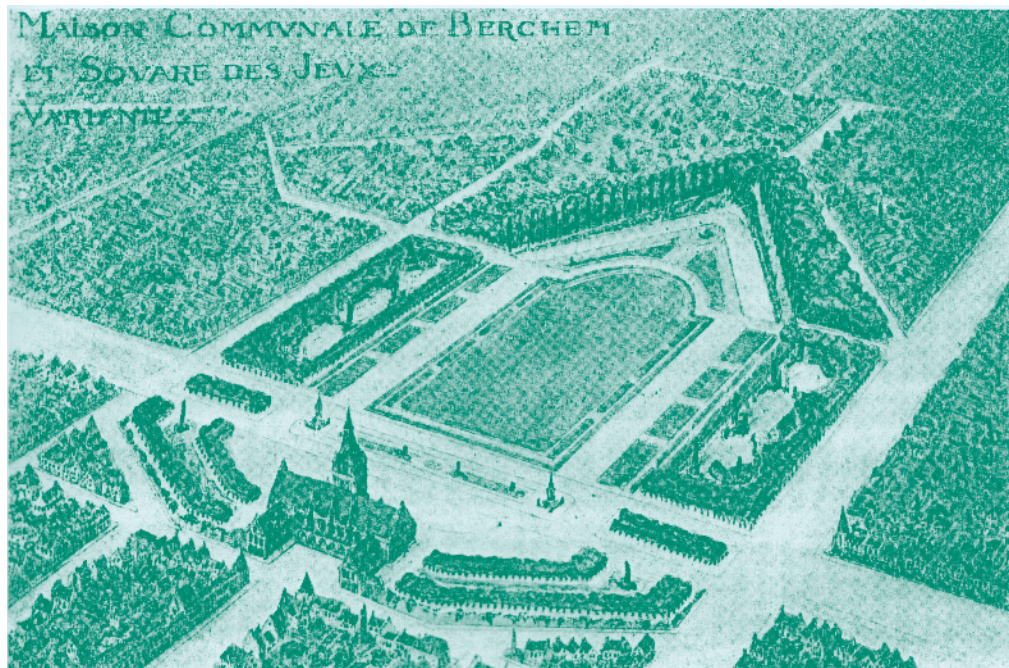
- ± 1400: Karspoor naar Roder en Luythaeghe
 - ± 1500: 's Herenstrate of De nieuwe Baan
 - ± 1580: Den nieuwen Steenweg naar Luythaeghe
 - ± 1750: Casseyenweg
 - 1850: Mechelse Seenweg
 - 1905: Berchemse Steenweg of Grote Steenweg
- In 1965 werd de weg recht getrokken.

Op een nutskast op de Grotesteenweg zie je de voor- en de achterzijde van het **Pulhofkasteel**.

Op de **Lappersbrug** (buiten de route) stonden ooit oude houten huisjes die bewoond werden door beroepslui. Bij hen kon men iets laten ‘lappen’ of herstellen.

Karel Frans Wouters (Merksplas, 1896 – Berchem, 1967). Hij bestuurde de gemeente als **burgemeester** van 1951 tot 1953 én van 1959 tot 1967. De hoeve van Amedee Brijs stond op de hoek van de **Burgemeester Woutersstraat** en de Pulhoflaan. Hij was de laatste melkboer van het Pulhof.

De **Jan Moorkensstraat** (buiten de route) is genoemd naar dr. Johannes Gommarus Moorkens (Herentals, 1852 – Berchem, 1917). Hij was schepen van 1895 tot aan

Illustratie van de het 'Plan Prost', 1910.

zijn dood. Hij stichtte de afdeling van het Rode Kruis in Berchem. In 1925 bouwde de Congregatie van de **Zusters van de Heilige Familie van Helmet** hier haar nieuwe gebouwen. De oude gebouwen, gevestigd in de Sint-Hubertusstraat in het centrum van Berchem, werden aan het bisdom verkocht en in gebruik genomen door het Sint-Stanislasgesticht. In 1944 viel er een v2-bom tussen het Instituut Bunge en de school van de 'bruintjes', zoals die werd genoemd omwille van de kleur van de uniformen. Het Sint-Willebrordinstituut is vandaag een samengaan van verschillende Berchemse scholen en gebruikt de lokalen van het vroegere Institut des Dames de la Sainte-Famille de Helmet. Het gebouw is een ontwerp van architect H. De Roeck uit 1924 – 1925.

Luchtvaarpionier en motor- en wielrenner **Jan Olieslagers** woonde van 19 januari 1933 tot aan zijn overlijden op 23 maart 1942 in de Jan Moorkensstraat 54. Hij werd *Den Antwerpschen Duvel* genoemd, zijn standbeeld is te bewonderen voor de luchthaven van Deurne.

De **Stanislas Leclefstraat** dankt zijn naam aan een notaris en voorzitter van het Bestuur van Burgerlijke Godshuizen in Berchem. Leclef werd geboren in Antwerpen in 1872 en overleed in 1927.

De **Parijse bouwmeester** uit de twintigste eeuw die zijn naam gaf aan de **Henri Prostlaan** nam deel aan een internationale wedstrijd. Die werd uitgeschreven door een commissie om de wallen en de

vestinggronden die hier lagen terug op te bouwen nadat ze gesloopt waren. Henri Prost won met *De Gulden Ring*, maar het project werd nooit uitgevoerd.

In de 16de eeuw stond op de plaats van de **Wapenhaghestraat** (buiten de route) het **Hof Wapenhaghe** of Hof van Hambroeck, gebouwd in opdracht van ene Peter Van Hambroeck. Is Wapenhaghe een plaatsnaam die alludeert aan een vroegere

eigenaar? Of betekent het misschien 'nattig bebost' en duidt het op de natte zoom van het gerooide Berchembos, dat zich uitstrekte van Wilrijk tot Borgerhout? Dat is niet helemaal duidelijk. Eigenaar-juwelier Lambrecht Wijnants verkocht het Hof Wapenhaghe aan Hendrik van Berchem, Heer van Berchem, en vrouwe Margaretha van de Werve. Een andere bekende eigenaar was Adriaan Van Nispen, die ook eigenaar van het Pulhofkasteel was.

Het Hof Wapenhage.

6. HET BRILSCHANSPARK

deel van de nieuwe groene long van Berchem

De Brilschans.

Het **Brilschanspark** is aangelegd op de resten van één van de schansen van de **Brialmontomwalling**. Henri Brialmont voorzag in de jaren 1860 de aanleg van een 15 kilometer lange omwalling van aan het Zuidkasteel tot aan het Noordkasteel. Deze schans was een militair gebouw in een V-vorm met een vestgracht. De Brilschans, zoals het gebouw genoemd werd, was een lunet van de omwalling. Dat was een buitenwerk los van de eigenlijke vestingwerken, om deze te beschermen. Een lunet (een bril) heeft de vorm van een bastion en is meestal vier-, vijf- of zeshoekig.

In 1862 begon men met de **bouw van de omwalling**. De werken sloten het centrum van Berchem af van de andere delen van de gemeente. Als de Berchemnaren van binnen de wallen naar buiten wilden, kon dat tot in 1910 alleen via de poorten. De gemeente telde er zes: de Borsbeekse Poort, de Spoorbaanpoort (weg naar Groenenhoek), de Berchemse Poort (naar De Veldekens), de Mechelse Poort (weg naar Mortsel, tram 7 reed hier door), de Edegemse Poort (naar de Floraliënlaan) en de Wilrijkse Poort (waardoor tram 5 reed). Tijdens de bouw waren gemiddeld

dertien- tot veertienduizend mensen aan het werk van vijf uur 's morgens tot zeven uur 's avonds, met twee onderbrekingen van een half uur en een middagpauze van één uur. Grondwerkers verdienden 2 tot 2,5 frank per dag en metselaars 4 tot 4,5 frank. 's Nachts sliepen de arbeiders in strohutten in ploegen van 15 tot 20 man.

De wallen verdwenen in 1922. In eerste instantie wilde men hier het nieuwe gemeentehuis van Berchem neerzetten. Dat ontwerp werd nooit gerealiseerd. Na de afbraak van de omwalling werd besloten om er een gemeentelijk park aan te leggen, met als kern het restant van de buitenvest. Men wil nu, door het samenvoegen van de groengebieden De Villegas, Wolvenberg en Brilschans, één groen gebied maken, het **Park Brialmont**. De naam Wolvenberg verwijst naar een 'wolve', een houten hutje dat gemakkelijk af te breken en te verplaatsen is. Dit gebied

is het enige officieel erkende natuurgebied binnen de Antwerpse Ring.

Rond de kazerne die hier stond, lag een vijver, de 'soldatenbak'. Politieagent *Sus den Aap* verhinderde het zwemmen door zelf in het water te drijven en ondertussen zijn krant te lezen. De lokalen werden later gebruikt door jeugdverenigingen tot aan de **afbraak van de vestingwerken** in 1964. Daarmee verdween het laatste deel van 'de Grote Omwalling van Brialmont in Berchem'. In 1968 begon men aan de aanleg van de Ring en de Singel en verdwenen alle poorten en kazernes. In het Brilschanspark staat vandaag het **beeld De Olifant**, het proefstuk van beeldhouwer Dominique Stroobant. Op het hoger gelegen deel herdenkt men om de vijf jaar de Slag van Berchem, de gevechten tussen de Hollandse bezetter en de 'onafhankelijkheidsstrijders' met Frédéric de Mérode als belangrijke figuur voor Berchem.

Zicht op de Sint-Willibrorduskerk vanop de wallen, ± 1920.

Frédéric de Mérode wordt herdacht in Brilschanspark

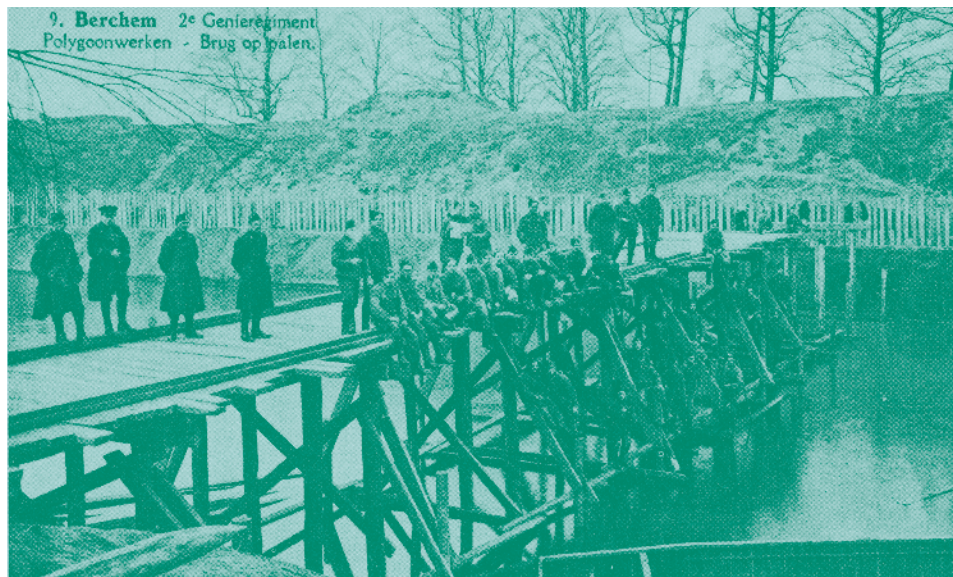
Om de vijf jaar organiseert het Frédéric de Mérode Herdenkingscomité een herdenking van de **held van de Belgische onafhankelijkheid**. Zijn afstammelingen zijn hierop ook aanwezig. Graaf Frédéric de Mérode werd geboren in Maastricht op 9 mei 1792 en huwde met de Franse gravin Maria Antonia Francisca Decluzel. Ze vestigden zich in Frankrijk, maar toen de Mérode vernam dat de 'Belgen' ontevreden waren over het Hollands bestuur besloot hij mee voor de vrijheid te strijden. Hij bewapende en kleepte op eigen kosten verschillende vrijheidsstrijders die ook in Frankrijk

woonden en samen namen ze dienst als militair in het Brusselse jagerskorps.

Later werd hij **aanvoerder van het Kempisch vrijwilligerskorps** dat de stad Lier verdedigde en de Hollanders op de vlucht dreef tot nabij Morsel. Graaf de Mérode trok van daaruit als verkenner met enkele vrienden richting Borgerhout. Aan de zuidkant van het Posthof in Berchem werden ze verrast door de vijand en de Mérode werd op 25 oktober aan zijn been geraakt door een Hollandse kogel. Zijn vrienden droegen hem naar het Hof Leclef. Daar zette dokter Seutin zijn rechterbeen af, waarna hij werd overgebracht naar een bevriende familie in Mechelen. Daar bezweek hij aan zijn verwondingen op 4 november 1830. Hij werd vereerd als held in Berchem, waar hij, op verzoek van zijn familie, ook begraven werd. Op 1 juni 1914 werd het stoffelijk overschot overgebracht naar het nieuwe kerkhof van Berchem. In de Sint-Willibrorduskerk hangt een **obiit** en in de inkom plaatste men een glasraam. Een obiit is een rouwbord ter nagedachtenis van een — vaak adellijke — overledene. In veel kerken hangt een verzameling obiits van lokale overledenen.

Inhuldiging standbeeld, 1905.

De Polygoonwerken.

De **Berchembrug** (buiten de route) is de voetgangers- en fietsbrug om naar het centrum te gaan.

Net als Henri Prost was de man die zijn naam gaf aan de **Marcel Aubertinlaan** een **Parijse bouwmeester** uit de twintigste eeuw. Marcel Aubertin werd de tweede met *L' Avenir* in de wedstrijd die Prost won, maar ook zijn project werd niet uitgevoerd.

De **Florent Bauduinstraat** (buiten de route) is genoemd naar Florent Bauduin (1813-1899). In Berchem was hij raadslid en schepen tussen 1852 en 1857.

Vroeger lag op de plek van de **Polygoonstraat** het driehoekig militair oefenterrein van de genie. Het lag tussen de omwalling (met Wolvenberg) en de spoorweg. Het

huis met nummer 9 is een ontwerp van architect Renaat Braem.

De **Kanunnik Peetersstraat** is genoemd naar een Antwerpse priester (1856-1930) van de Metropolitane kerk in Mechelen. Hij werd pastoor-deken in de Sint-Willibrorduskerk in Antwerpen en was ook voorzitter van de Vrije Parochiale Scholen van de stad Antwerpen.

Herbergier-beenhouwer Frans De Man (geboren in 1785) — van de **Frans De Manstraat** (buiten de route) — was schepen tussen 1836 en 1840.

Pieter Verbert (1771-1858) was schepen van 1836 tot 1851 — **Pieter Verbertstraat** (buiten de route).

Kazerne 8/9 van de genie, Patriottenstraat.

Karel Janssens was schepen van 1858 tot 1872 — **Karel Janssensstraat** (buiten de route).

De West-Vlaming **Karel Cogge** (1855-1922) was de sassener van Veurne tijdens de Eerste Wereldoorlog. Eind oktober 1914 liet hij de IJzervlakte overstromen. Zijn beeltenis stond op een Belgisch geldbriefje. Het huis met nummer 45 in de **Karel Coggestraat** is een ontwerp van architect Edward Van Steenberghe en was het woonhuis van beeldhouwer Albert Poels.

Frans Beckers (1854-1951) was een gemeentelijke onderwijzer die schoolbestuurder werd van 1894 tot 1917. De

man naar wie de **Frans Beckersstraat** is genoemd, was ook voorzitter van het Werk van de Akker.

De **Posthofbrug** (buiten de route) verwijst naar het hof van plaisantie Posthof, de woning van Heer Hendrik van Berchem en zijn vrouw Maria-Louisa de Tassis. Samen met de **Roderveldlaan** en de spoorweg (buiten de route) markeert deze de grens met de wijk Groenenhoek, waarover het district Berchem ook een brochure uitgaf. In 1835 werd de spoorweg Antwerpen-Mechelen-Brussel aangelegd. De tweede spoorlijn loopt naar het Duitse Mönchengladbach en is beter gekend als de IJzeren Rijn.

7. DE VELDEKENS

de nieuwste woonwijk buiten de wallen

Het **Hagepredikerspad** leidt je De Veldekens binnen. Protestantse calvinistische predikers verkondigden in de zestiende eeuw in 't geheim hun leer op afgelegen plaatsen. Het Berchembos was voor die hagenpreken in de omgeving de meest geschikte plaats. Op 24 juni 1566 ook wel Sint-Jansdag — hield een predikant in dit bos zijn niet-toegestane preek in het Frans.

Waar nu **De Veldekens** zijn, lagen ooit **uitgestrekte velden**. In 1758 waren die eigendom van Henri Joseph De Fourneau (1717-1794), Heer van Berchem. Het gebied wordt ook het 'Rooi' genoemd. De **plaatsnaam 'rode' of 'rooi'** verwijst naar 'gerooide' grond, vrijgemaakt in heide of

bos. In de huidige wijk verwijzen verschillende straatnamen naar veldnamen op een kaart van 1758: Broomheuvel, Grootveld, Langveld, Achtersteveld, Middenveld, Hoogveld, Grote Weide en Rozehoevepad. De straatnaam Leerkens verwijst dan weer naar een open ruimte in een bosachtig terrein zoals alle plaatsnamen met het woord 'laar'.

Tot in 1995 woonde in de **Roze Hoeve** een kasseilegger. Hij had er geen gas, elektriciteit of stromend water. Toen de velden rond zijn hoeve werden verkocht en de verkaveling begon, verhuisde hij, want hij wou geen 'attractie' zijn. Men dacht aan een nieuwe bestemming, want dit huisje mocht niet verdwijnen. Zo konden er een taverne, een locatie voor de heemkundige dienst of een kinderboerderij komen. De plannen werden niet uitgevoerd en uiteindelijk werd de Roze Hoeve afgebroken. Ook de volkstuinten, het zogenaamde **Werk van den Akker**, hebben plaatsgemaakt voor de vrij recente woonwijk die hier nu ligt.

De Roze Hoeve, gesloopt in 2002.

Een vergadering in een heesterbos

Op 24 juni 1566 was het Berchembos het toneel van een hagenpreek die werd bijgewoond door duizenden mensen. Dit citaat wekt dat moment weer tot leven.

“Wij willen niet nalaten u te adverteren hoe gisteren nanoen zeker vergadering gehouden in een heesterbos van de Heer Hendrik van Berchem. Omtrent één uur kwam uit het hoofdkwartier van wijlen Michiel Van der Heyden (Zurenborg) een

man met lange mantel vergezeld van 10 tot 20 personen met rapieren (schermdegens — red.). Ze bezetten het veld, bezaaid met boekweit, 3 bunders groot, dat de Heer Raet in huur heeft, waartegen deze, wegens de shade, zich opponeerde. Desniettenstaande hebben ze hetzelfde met meer bijgekomen volk ingenomen en gans vertreden, zeggende aan Raet dat men hem zijn shade zou vergoeden. Maar alzo de hoop fel aanwaste, vertrokken ze naar het heesterbos, stellende hun wacht op vier hoeken. Waar een paar heesters bijeen stonden, waartegen men kon leunen, sloegen ze russen op en daar

verscheen hun predikant, hebbende aan de zijde een klein flesje, waaruit hij in het prediken (!) soms dronk.”

“Er waren ook zeven tot acht personen te paard, één met twee zinkroeren (*geweren — red.*) aan zijn zadel, de anderen met rapieren. Achter het bos stonden 4 heirbaanwagens met huiven, ledig, de paarden stonden in het boekweiveld, bewaakt door zekere jongens, waarvan één met rapier. Naar we konden vernemen waren de meeste toehoorders Walen en daaronder veel Fransen. Met de affluctatie van volk van Berchem en elders, mits de nieuwigheid, was de hoop tenslotte 4 tot 5000 man sterk, meest mans maar

ook vrouwen, zelfs met kinderkens die ze zoogden. Sommigen klommen op de heesters. Toen de predikant begon stelden ze hem een vierkante bonnet op het hoofd. Welke vergadering duurde tot 5 uur, soms ook zingende (het sermoen was in het Frans). De predikatie gedaan, hebben ze eensdeels hun weg genomen langs de lei van de hof van Berchem, door het bos en over Thielens weg. Tegen het uur dat ze zouden vergaderen, liepen langs de weg een tiental jongens, die het volk er naartoe stuurden. Onder de prediken ging de mare, dat de schutters in de wapens waren en derwaarts kwamen. In het scheiden zei de predikant, dat men zaterdag ook in het Nederlands zou prediken.”

Hagepreek in Berchembos.

SLOT: EEN REIS TERUG IN DE TIJD

Op de vorige pagina's namen we je vaak mee naar het Berchem buiten de wallen van weleer. De heemkundige Chris Van de Snickt laat je die tijden nog eens mee beleven met volgende tekst.

“Er blijft bijna niets meer over van het landelijke landschap. Alleen de ‘Roze Hoeve’ op het Rooi, doch daarvan zijn de dagen ook geteld (*intussen is de hoeve verdwenen — red.*). Maar in het begin van de jaren vijftig was het Rooi nog één en al landelijk. We wandelden door de Aubertinlaan, waarvan een groot gedeelte niets anders was, dan een asseweg naast volkstuinten en langs de onveranderde Leclefstraat bereiken we de Jan Moorkensstraat. De straatzijde van het Instituut van de Heilige Familie was toen afgezoomd met hoge bomen waarachter in de weide koeien stonden te herkauwen met trage kaken en trouwe ogen. Naast de school, over het huidige Alpheusdal, lag het voetbalveld van brouwerij De Koninck en daar begon een hobbelige kasseiweg (F. Williotstraat). Na de tweede bocht begon de ‘Stekskesdreef’ (Pulhoflaan), die tot aan de Grotesteenweg liep langs machtige bomen. Een hoeve die daar stond werd in 1970 tot villa omgetoverd. Tussen de weiden bereikten we de oude Schaliënhoeve, die toen nog een echte hoeve was. Daarnaast stond nog een grotere hoeve en tussen beide vertrok een buurtweg naar de derde hoeve, gelegen achter Berchem Sport.”

“Alvorens we alweer een prachtige dreef bereiken, die in 1959 verdween bij het aanleggen van de Berchemboslaan, zien

we rechts een bijgebouw van het kasteel Fruithof: kalkoenen, kippen en eenden lopen daar rond. (Nu is in dit gebouw een antiekzaak gevestigd. Iets verder, tussen de struiken achter een haag, zien we nog brokstukken van het Fruithof.) Op het einde van de dreef (thans Fruithoflaan/Oogststraat) konden we ofwel rechtdoor naar de Gevaertfabrieken ofwel rechts naar de Grotesteenweg via vier huisjes, die verdwenen bij de aanleg van de Fruithoflaan. We verkiezen de richting links en wandelen weer door een mooie dreef tussen graanveld en voetbalveld door. (Enkele van deze bomen bestaan nog. Twee in het begin van de Oogststraat en de rest achter de supermarkt en de Fruithoflaan.)”

“Tussen de hagen rond de boomgaard van de familie Walschaerts bereiken we een veldweg. Achter de wuivende graangewassen zag men de hoeve achter Berchem Sport. (Nu alleen de betonnen woonblokken aan de Fruithoflaan.) We kuieren verder tussen volkstuinten langs de Grensscheidingsbeek en horen het water vallen in de duiker langs de spoorweg. (Deze ‘waterval’ bevond zich op het einde van de Fruithoflaan waar nu nog een rij hoge bomen het landschap overheersen.) Waar de Ambassadorbuilding staat, graasden in de jaren '50 nog koeien en de Roderveltlaan was een assenweg langs de spoorweg. Naast Berchem Sport lagen nog enkele volkstuinten en over de toen nog smalle Berchem Stadionstraat lag de spoorweg N 31 met ouderwetse rood-witte rollbarelen.”

COLOFON

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER Ann De Potter, Grotesteenweg 150, 2600 Berchem

VERANTWOORDELIJKE SCHEPEN Edwin De Cleyne

TEKST Guy Saen, met bijdragen van Alex Elaut

EINDREDACTIE Matthias Van Milders

ONTWERP & OPMAAK Benjamin Martijn, Duall

Bronnen

Antwerpen, door het oog van de stadsgidsen (deel 3)

Berchem in oude prentkaarten (Armand Van Kerckhove)

Berchem in 't verleden, Berchem in de toekomst (voordracht in 1908 door Karel Van Nyen)

Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen: stad Antwerpen — derde deel

Brochures district Berchem over Pulhof en Groenenhoek

De straten van Berchem (Karel Versteylen en Lodewijk Vonck)

Fietsen en wandelen door Berchem langs 7 groene zones

Fruihoflaan, een monument (Gunther H. Götzfeld)

Geschiedenis van Berchem (Kanunnik Floris Prims)

Heemkring Berchem

Heemtenberg, tijdschrift van de Heemkring Berchem

Het Slangenhuisje (wandeling door het roemrijk verleden van het Pulhof

— door Alex Elaut — uitgave district Berchem)

Internet

Krantenknipsels

Marie-Anne van Berchem (Frits Berckmans)

Twintig wijken, twintig werelden (Gazet van Antwerpen)

75 jaar O. L. Vrouweninstituut Pulhof (Jos Coenen)

Zo was... ...Berchem (Karel Nicolaï)

Foto's

Jonathan Ramael

p 7: Henderyckx Aerialphotography

p 48: Collectie Prentenkabinet Antwerpen – Unesco werelderfgoed

Met bijzondere dank aan Chris Van der Snickt, Mia Verbanck, Alex Elaut en Paul Gysen.

PRAKTISCHE INFORMATIE

STARTPUNT Brasserie Het Rooi, Berchemstationstraat 73, Berchem.

AFSTAND ongeveer drie kilometer, bestaande uit twee lussen van dezelfde lengte.

AARD VAN DE WEG 100 % verharde wegen en rolstoeltoegankelijk (mits aan het Brilschanspark vanuit de Stanislas Leclefstraat wordt gekozen voor de Marcel Aubertinlaan en niet de Henri Prostlaan om het park te bereiken).

BEREIKBAARHEID de Berchemstationstraat is vlot bereikbaar:

- **Trams 7** (Mortsel-Eilandje) en **15** (P+R Boechout – P+R Linkeroever). Je stapt af aan halte ‘Jan Moorkens’. Stap de Jan Moorkenstraat in, ga op het einde naar rechts en dan is het de volgende straat links. Ongeveer halfweg deze straat ligt Brasserie Het Rooi aan de rechterkant.
- **Bussen 90, 91 en 92**. Je stapt af aan halte ‘Roderveldlaan’. De drie bussen vertrekken aan Berchem Station en rijden richting Mortsel en daarna verder naar Lier (90), Waarloos (91) en Kontich Station (92). Wandel verder tot aan het kruispunt met lichten en ga daar naar rechts. Ongeveer halfweg deze straat ligt Brasserie Het Rooi aan de linkerkant.
- **Bus 33** (Hoboken Moretusburg – Deurne – Merksem – Ekeren). Je stapt af aan de halte ‘Berchemboslaan’. Wandel tot aan het kruispunt met lichten en ga daar naar links. Neem de tweede straat rechts. Ongeveer halfweg deze straat ligt Brasserie Het Rooi aan de rechterkant.

MEER INFO: www.delijn.be.

NIEUW KWARTIER OOST

Berchem telt vijf wijken met stuk voor stuk een rijke geschiedenis. Het district werkte van 2013 tot 2018 nauw samen met de Heemkring Berchem om foto's en verhalen van deze wijken te verzamelen en te bundelen in een wandelbrochure.

Met deze brochure kan je zelf op pad om deze buurten beter te leren kennen. Zo zetten we elke wijk in de kijker en leer je de verborgen geschiedenis en verrassende verhalen van deze wijken terwijl je wandelt.

Deze vijf brochures zijn ook gebundeld in de jubileumeditie 'Bewaar Berchem'. Deze, alsook de afzonderlijke brochures, zijn in bibliotheek De Poort in Berchem te verkrijgen.

- Zurenborg 'Wandelen langs villa's en paleizekens'
- Nieuw Kwartier West 'Koninklijk wandelen'
- Oud Berchem 'Op stap met de Maria's'
- Groenenhoek 'Van arbeiderswijk tot groene woonwijk'
- Nieuw Kwartier Oost 'Berchem Buiten De Wallen'

Elke Berchemse buurt ademt geschiedenis, een rijk verleden en een mooie toekomst. Ontdek ze en geniet van je wandeling.

AFSTAND

± 3 km

DUUR

± 2,5 u

START- & EINDPUNT

Brasserie Het Rooi,
Berchemstadionstraat 73,
Berchem